

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.57>

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Досін Б.В.,

аспірантка кафедри соціального права

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0000-0002-2126-6348

Досін Б.В. Законодавче регулювання відносин соціального діалогу.

У статті проведено аналіз Законів України у сфері відносин соціального діалогу та пошук шляхів узгодження та /або удосконалення їх норм, що сприятиме підвищенню гарантій взаємодії та взаєморозуміння сторін такого діалогу. Основні положення про соціальний діалог, зокрема про відносини щодо вирішення колективних трудових спорів та трудову медіацію, повинні бути закріплені у базовому нормативно-правовому акті у сфері трудових відносин – КЗпП України (або кодифікованому акті, який ухвалить йому на зміну). Проведено характеристику Законів України, які перебувають у взаємозв'язку із Законом України «Про соціальний діалог в Україні» з питань суб'єктного складу, зокрема і ті, що визначають участь органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у відносинах соціального діалогу, а також відповідних законопроектів. Наведено норми Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», які потребують узгодження з базовим нормативним актом з питань соціального діалогу – звужують його зміст у питаннях участі професійних спілок/їх об'єднань у відносинах соціального діалогу. Запропоновано виявлені неузгодженості відкоригувати у напрямку приведення у відповідність до базового законодавства про соціальний діалог. Звернено увагу на дискусійність статусу органів місцевого самоврядування як суб'єктів соціального діалогу через поєднання партнерства та підзвітності. Відзначено, що Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» регламентує етапи вирішення колективних трудових спорів, одним із яких є примирні процедури. Зазначена процедура відповідає формам соціального діалогу, визначених у Законі України «Про соціальний діалог в Україні». Тому назріла потреба змістовно синхронізувати законодавчі правила примирних процедур під час вирішення колективних трудових спорів із нормами законодавства про соціальний діалог. Наведено аргументи, що однією із форм соціального діалогу є трудова медіація: 1) вона є взаємодією сторін позасудової, структурованої процедури, за допомогою якої робиться спроба

запобігти конфлікту, та яка здійснюється шляхом переговорів; 2) до сфери дії Закону України «Про медіацію» належать відносини, пов'язані із проведенням медіації з метою запобігання виникнення конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), зокрема трудових. Зроблено висновок, що Закон України «Про соціальний діалог в Україні» потрібно узгодити із Законом України «Про медіацію» в частині визначення форм соціального діалогу.

Ключові слова: соціальний діалог, трудові відносини, законодавство, медіація, примирні процедури, вирішення трудових спорів, колективні переговори, суб'єкти/сторони відносин соціального діалогу, колективні угоди/договори.

Dosin B.V. Legislative regulation of relations social dialogue.

The article analyses the Laws of Ukraine in the field of social dialogue relations and explores ways to harmonize and/or improve their provisions, which would enhance the guarantees of interaction and mutual understanding between the parties involved in such dialogue. The main provisions regarding social dialogue, particularly those concerning the resolution of collective labour disputes and labour mediation, should be enshrined in the fundamental regulatory act in the field of labour relations – the Labour Code of Ukraine (or a codified act that may replace it). The article provides a characterization of the Laws of Ukraine that are interconnected with the Law of Ukraine «On Social Dialogue in Ukraine» on issues concerning the subjects of such legal relations, including those that define the participation of executive authorities and local self-government bodies in social dialogue relations, as well as relevant draft laws. It also presents the provisions of the Law of Ukraine «On Trade Unions, Their Rights and Guarantees of Activity» that require harmonization with the fundamental regulatory act on social dialogue, as they limit its scope concerning the participation of trade unions/their associations in social dialogue relations. It is proposed to address the identified inconsistencies by aligning them with the fundamental legislation on social dialogue. Attention is drawn to the

contentious status of local self-government bodies as subjects of social dialogue due to the combination of partnership and accountability. It is noted that the Law of Ukraine «On the Procedure for Resolving Collective Labour Disputes» regulates the stages of resolving collective labour disputes, one of which is conciliation procedures. This procedure corresponds to the forms of social dialogue defined in the Law of Ukraine «On Social Dialogue in Ukraine». Therefore, there is a need to substantively synchronize the legislative rules of conciliation procedures during the resolution of collective labour disputes with the norms of legislation on social dialogue. Arguments are presented that labour mediation is one form of social dialogue: 1) it involves the interaction of parties in an out-of-court, structured procedure aimed at preventing conflicts, conducted through negotiations; 2) the scope of the Law of Ukraine «On Mediation» includes relations related to conducting mediation to prevent potential conflicts (disputes) or to resolve any existing conflicts (disputes), including labour disputes. It is concluded that the Law of Ukraine «On Social Dialogue in Ukraine» should be harmonized with the Law of Ukraine «On Mediation» regarding the definition of forms of social dialogue.

Key words: social dialogue, labour relations, legislation, mediation, conciliation procedures, resolution of labour disputes, collective bargaining, subjects/parties of social dialogue relations, collective agreements/contracts.

Постановка проблеми. Ефективність соціального діалогу як процедури /інструменту врегулювання трудових та пов'язаних із ними питань взаємодії сторін такого діалогу, проблем соціального захисту працівників, а також попередження у сучасному світі ринку праці конфліктів, спорів, передусім залежить від якості Законів України, які регулюють відносини, що охоплюються поняттям «соціальний діалог». Відтак, важливою є ревізія законодавчих норм, узгодження їх між собою з урахуванням ухвалених нових Законів України («Про медіацію» [1], «Про колективні угоди та договори» [2]) та їх відповідність міжнародним і європейським стандартам. Аналіз законодавчих норм – важливе завдання перед науковцями, практиками, учасниками відносин соціального діалогу.

Метою дослідження є характеристика Законів України у сфері відносин соціального діалогу й пошук шляхів узгодження та /або удосконалення їх норм, що сприятиме підвищенню гарантій взаємодії і взаєморозуміння сторін такого діалогу.

Стан опрацювання проблематики. Законодавчому регулюванню відносин соціального діалогу присвячено чимало наукових публіка-

цій, серед яких дослідження В.Я. Бурака [3], О.Є. Костюченко [4, с. 203–226], П.Д. Пилипенка [5], О.М. Рим [6, с. 425–478], О.Г. Середи [7], С.М. Синчук [8], Я.В. Сімуніної [9], Ю.М. Гришиної, Г.І. Чанишевої [10] та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. Серед Законів України найвищу силу має Конституція України, де, передусім, у ч. 1 ст. 36 передбачено право громадян України об'єднуватися у громадські організації для здійснення та захисту своїх соціальних прав, а у ч. 3 ст. 36 визначено конституційний статус професійної спілки як громадської організації – суб'єкта, уповноваженого на захист трудових і соціально-економічних прав і інтересів осіб, що добровільно об'єдналися за ознакою професійної діяльності [11]. Конституційний статус профспілки реалізується, зокрема, і через суб'єктність у правовідносинах соціального діалогу.

Базовим у цій сфері відносин є Закон України «Про соціальний діалог в Україні» [12]. Значеним Законом України визначено: зміст поняття, що формує сутність та види відносин, які ним охоплені, основні засади регулювання, сторони соціального діалогу та їх суб'єкти, рівні та форми здійснення такого діалогу, органи соціального діалогу, їх правовий статус та порядок утворення. Відзначаємо, що Закон України «Про соціальний діалог в Україні» [12], будучи основним у сфері регулювання відносин соціального діалогу, прямо називає деякі Закони України (ст. 2), які врегульовують питання, пов'язані із здійсненням діяльності, що складає зміст зазначених відносин, або структурно логічно передують цій діяльності та/або деталізують процедури, які необхідні для виникнення та розвитку відносин соціального діалогу, однак одночасно забезпечують законодавче регулювання відносин й іншого виду. Частиною нормативно-правових актів, які також дотичні до регулювання відносин соціального діалогу, але мають неоднорідний за природою, напрямком та обсягом предмет регулювання, виділяємо зі змісту норм базового Закону України. Варто наголосити, що на відміну від Трудових Кодексів інших держав (ґрунтовно про це досліджено у науковій праці Ю.М. Гришиної та Г.І. Чанишевої [13, с. 58–62], в КЗпП України відсутні норми, які б визначали загальні правила про соціальний діалог. Вважаємо, що основні положення про соціальний діалог, зокрема про відносини щодо вирішення колективних трудових спорів та трудову медіацію, повинні бути закріплені у базовому нормативно-правовому акті, що регламентує трудові відносини – КЗпП України (або кодифікованому акті, який ухвалить йому на зміну).

У взаємозв'язку із нормами Закону України «Про соціальний діалог в Україні» з питань

суб'єктного складу діють Закони України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [14] та «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [15]. У зазначених нормативно-правових актах серед іншого зазначено правовий статус суб'єктів, що можуть бути учасниками відносин соціального діалогу на різних його рівнях, які представляють кожну із сторін. Так, ч. 2 ст. 131 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» закріплює, що професійні спілки/їх об'єднання взаємодіють з організаціями роботодавців/їх об'єднаннями на принципах соціального діалогу. Ст. 20 закріплює право профспілок/їх об'єднань на участь у одній із форм соціального діалогу – ведення колективних переговорів та укладення колективних договорів та угод. Одночасно передбачає обов'язок такої участі для роботодавців/їх об'єднань, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (ч. 3 ст. 20). Як видається, такий обов'язок та процедура його виконання повинні бути визначені у базовому нормативному акті, що регулює відносини соціального діалогу. Іншим недоліком є той факт, що участь профспілок/їх об'єднань у інших формах соціального діалогу Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [14] не містить або обмежує їхнє право. Для прикладу, ч. 1 ст. 22 зазначеного Закону України передбачає участь профспілок /їх об'єднань у спільних консультаціях з проблем зайнятості, тим самим звужуючи предмет можливих консультацій як форми соціального діалогу. Виявлені неузгодженості потребують законодавчих змін у напрямку відповідності базовому законодавству у сфері відносин соціального діалогу. Аналогічні пропозиції можна висловити й щодо ст. 22 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності».

Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» містить прямі відсилання до норм Закону України «Про соціальний діалог в Україні» (преамбула, ст.ст. 12, 19, 20, 24) [15], а також врегульовує процедури набуття правосуб'єктності представниками роботодавців для участі у правовідносинах з ведення переговорів щодо укладення колективних договорів і угод, роботи органів соціального діалогу, зі спільних консультацій із органами державної влади та місцевого самоврядування з питань зайнятості, у сфері вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначає основні повноваження Кабінету Міністрів України, де у абз. 22 п. 1 ч. 1 передбачено його участь як сторони соціального діалогу на національному рівні. Як сторона він

сприяє розвитку соціального діалогу, відповідно до Закону проводить консультації з іншими сторонами соціального діалогу щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань формування і реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних та економічних відносин [16].

Згідно із Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» серед основних завдань міністерства як орган, що забезпечує формування та реалізує політику в одній чи декількох сферах, закріплено забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні (ст. 7) [17].

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (ч. 3 ст. 37) визначає, що місцеві державні адміністрації є стороною соціального діалогу на територіальному рівні, сприяють розвитку соціального діалогу, відповідно до Закону проводять консультації з іншими сторонами соціального діалогу [18]. А ст. 24 (в ред. Закону України від 23 лютого 2023 р № 2937–IX) [2]) передбачає, що місцева державна адміністрація бере участь у веденні колективних переговорів та укладанні територіальних угод відповідного рівня, здійснення контролю за їх виконанням, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів).

Участь у соціальному діалозі, веденні колективних переговорів, укладанні територіальних угод, здійсненні контролю за їх виконанням, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) щодо підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території; повідомна реєстрація в установленому порядку колективних договорів і територіальних угод відповідного рівня є делегованим повноваженням виконавчих органів сільських, селищних, міських рад відповідно до п. 9 п. б. ч. 1 ст. 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [19]. На суперечність між змістом наведених нами повноважень виконавчих органів відповідних рад та повноважень, закріплених у ст. 17-18 Закону України «Про місцеве самоврядування» акцентовано увагу О.М. Поплавською. Вчена наголошує, що незважаючи на те, що стороною діалогу на територіальному рівні можуть бути залучені органи місцевого самоврядування, де-факто, їхні відносини із комунальними підприємствами будуються на засадах підзвітності. Тож, результативність соціального діалогу та його реалістичність як інструменту впливу на соціально-економічну політику регіону, викликає певні сумніви [20, с. 44-45].

Розглядаючи чинний Закон України «Про колективні договори і угоди» під кутом зору відносин соціального діалогу, відзначимо, що він деталізує процедуру ведення переговорів та укладення колективних договорів, угод (ст. 4)

та передбачає відповідальність за ухилення від участі у переговорах (ст. 18), за відмову надати інформацію для переговорів чи здійснення контролю (ст. 19) та за порушення чи невиконання колективного договору (ст. 18) [21]. Так, згідно із Законом України «Про колективні договори і угоди» участь у переговорах та укладенні колективного договору/угод здійснюють сторони соціального діалогу, склад та правосуб'єктність яких у правовідносинах зазначеного виду визначається законодавством про соціальний діалог. Правовий взаємозв'язок із Законом України «Про соціальний діалог в Україні» простежуємо у Законі України «Про колективні угоди та договори» (не набрав чинності) [2]. У його преамбулі є вказівка, що він визначає правові та організаційні засади ...узгодження інтересів сторін соціального діалогу; у ст. 3 закріплені основні принципи ведення колективних переговорів. Розділ II регулює всі процедури колективних переговорів.

Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» [22] детально врегульовує етапи вирішення колективних трудових спорів, одним із яких є примирні процедури. Зазначена процедура відповідає формам соціального діалогу, визначених у Законі України «Про соціальний діалог в Україні», зокрема тут застосовується обмін інформацією, консультації, узгоджувальні процедури та колективні переговори (авт. щоправда предмет таких переговорів ширший, аніж предмет «з укладення колективних договорів і угод»). У наукових дослідженнях зустрічаємо аргументи про низку протиріч між названими у цьому абзаці Законами України. Зокрема, наголошується, що чинний у сфері соціального діалогу Закон України звужив його поняття лише до переговорного процесу і, тим самим, поза полем діалогу залишилися питання вирішення трудових конфліктів [20, с. 44]. В.Я. Бурак наголошує, що чинний Закон України «Про соціальний діалог в Україні» не врегульовує відносин щодо вирішення колективних трудових спорів. А примирні процедури, що застосовують при вирішенні колективних трудових спорів, зазначений Закон України не визначає як форму соціального діалогу [3, с. 153].

Відносини, врегульовані Законом України «Про медіацію» [1] вважаються самостійним видом та не ототожнюються із відносинами соціального діалогу. Проаналізувавши норми зазначеного нормативного акту, вважаємо, що він містить законодавчі норми у сфері соціального діалогу. Наведемо аргументи:

1) згідно із п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію», взаємодія сторін позасудової, структурованої процедури, за допомогою якої робиться спроба запобігти конфлікту, здійснюється шляхом переговорів;

2) до сфери дії Закону України «Про медіацію» належать відносини, пов'язані із проведенням медіації з метою запобігання виникнення конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), зокрема трудових (ч. 1 ст. 3). Відтак, не погоджуємося із тезою, висловленою І.Г. Ступаковою, про те, що ст. 3 Закону України «Про медіацію» не забороняє застосовувати його норми до врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), однак застосовувати процедуру медіації до вирішення колективних трудових спорів не можна через відсутність спеціальних норм у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» [23, с. 66-67]. Розробники законопроекту «Про колективні трудові спори» намагаються усунути зазначену невизначеність. Тут пропонується дефініція трудової медіації та визначається як різновид примирних процедур, що застосовується під час примирних процедур для розгляду колективного трудового спору. Це – спосіб вирішення трудового спору шляхом проведення позасудової добровільної, конфіденційної, структурованої процедури, під час якої сторони такого спору за допомогою трудового медіатора намагаються врегулювати спір (абз. 7, 8 ч. 1 ст. 1 Проекту) [24].

Висновки. Законодавче регулювання відносин соціального діалогу потребує удосконалення через доповнення Закону України «Про соціальний діалог в Україні» нормами, які б забезпечували системність такого регулювання.

Основні положення про соціальний діалог, зокрема про відносини щодо вирішення колективних трудових спорів та трудову медіацію, повинні бути закріплені у базовому нормативно-правовому акті у сфері трудових відносин – КЗпП України (або кодифікованому акті, який ухвалить йому на зміну).

Норми Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», які звужують зміст правового статусу професійних спілок/їх об'єднань у відносинах соціального діалогу потребують узгодження із базовим законодавством у сфері відносин соціального діалогу.

Закон України «Про соціальний діалог в Україні» потрібно узгодити із Законом України «Про медіацію» в частині визначення форм соціального діалогу. Пропонуємо внести зміни до ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» та передбачити однією із таких форм «трудова медіація». Відповідних змін потребує Закон України «Про медіацію». Відповідно ст. 3 Закону України «Про медіацію» потрібно викласти в редакції: «Дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
2. Про колективні угоди та договори: Закон України від 23 лютого 2023 р № 2937-IX. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text>.
3. Бурак В.Я. Правовий механізм захисту трудових прав та законних інтересів працівників: монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 2021. 440 с.
4. Костюченко О.Є. Реалізація соціального призначення трудового права в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 392 с.
5. Пилипенко П.Д. Альтернативні способи розв'язання трудових спорів: практика України та ЄС. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія Юридичні науки. 2020.2(113). С. 61–66.
6. Рим О.М. Трудове право Європейського союзу : монографія. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2020. 596 с.
7. Sereda O., Dmytryk O. Some issues of defining the principles of mediation as an out-of-judicial procedure for resolving labor disputes. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (20) (2023). URL: <https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/399/351>.
8. Синчук С.М., Яструбецький В.В. Соціальний захист працівників як об'єкт соціального діалогу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 35. С. 88–95. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/688/630>.
9. Сімутіна Я.В. Проблеми реалізації колективних трудових прав за межами трудових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 83: частина 2. С. 34–41.
10. Гришина Ю.М., Чанишева Г.І. Поняття і мета соціального діалогу за законодавством України та окремих країн ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 244–247.
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
12. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#n64>.
13. Гришина Ю.М., Чанишева Г.І. Соціальний діалог як інструмент забезпечення гідної праці та економічного заростання. *EU Labor Law: Decent Work and Expansion of Institutional Capacity for Sustainable Development*. Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 58–78. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/426>.
14. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>.
15. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22 червня 2012 р. № 5026-VI. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17?find=1&text=діалог#w1_10.
16. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 1 липня 1993 р. № 3356-XII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18?find=1&text=діалог#Text>.
17. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р № 3166-VI. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17?find=1&text=діалог#w1_1.
18. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
19. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.
20. Поплавська О.М. Соціальний діалог в Україні: стан, ефективність, перспективи розвитку в цифровій економіці. *Національний вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 26, частина 2. С. 44–49. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_2_2019ua/10.pdf.
21. Про колективні договори і угоди: Закон України від 1 липня 1993 р № 3356-XII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>.
22. Про порядок вирішення колективних трудових спорів Закон України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр#Text>.
23. Ступакова І.Г. Трудова медіація як альтернативна форма вирішення трудових спорів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 4. С. 65–70
24. Про колективні трудові спори : проєкт Закону України. / Офіційний сайт національної служби посередництва і примирення. URL: https://www.nspp.gov.ua/images/2023/Проєкт_закону_Про_колективні_трудова_спори.pdf.